

Smrt je množično kosila predvsem v letu 1918, kar je bila v največji meri posledica množičnega obolevanja zaradi španske gripe. Med umrlimi v župniji lahko poleg domačinov najdemo tudi več ruskih ujetnikov.

Drugi del se osredotoča na vojaško življenje in vojake, ki so bili doma iz župnije. Avtor predstavi nekatere življenjske zgodbe vojakov na bojiščih Galicije in Posočja. Iz zapisanega izvemo, v katerih enotah so služili možje in fantje, kje so se nahajali v ujetništvih, kateri so bili odlikovani, njihovo korespondenco in omembe v slovenskem časopisju. Posebej je potrebno izpostaviti poglavje »Nepopolni seznam šentrupertskih padlih«, v katerem je avtor opravil rekonstrukcijo vojaških žrtev iz Šentruperta in jih razvrstil v seznam padlih vojakov, ki je bil izdelan na podlagi Seznamov izgub (*Verlustliste*), zaznamkov iz matičnih knjig in časopisnih člankov. Iz teh virov je avtor uspel zbrati podatke o 101 umrlem vojaku. Za večino padlih so navedeni tudi njihovi naslovi, enote, v katerih so služili, in kraj smrti. Iz podatkov je razvidno, da jih je večina padla na bojiščih, nekateri so umrli v ujetništvu, številni pa so ostali pogrešani in zanje ni bilo možno določiti kraja smrti. Največ umrlih vojakov je služilo v 17. pehotnem polku, 27. domobranskem polku in 7. lovskem bataljonu. V zaključnih poglavjih avtor na kratko opiše čas neposredno po koncu vojne, težave, s katerimi so se soočali vojni invalidi, in sodelovanje domačina nadporočnika Aleksandra Lunačka v bojih za severno slovensko mejo na Koroškem v letih 1918 in 1919. Knjigi so dodani še povzetki v slovenskem, angleškem in nemškem jeziku ter seznam kratic in okrajšav.

Avtor se je pri raziskovanju oprl v največji meri na primarne vire. Delo temelji predvsem na časopisnem gradivu, ki je v času vojne izhajalo na Kranjskem (npr. *Dolenjske novice*, *Domoljub*, *Slovenec*, *Slovenski narod*). Avtor je uspel zbrati številne časopisne drobce iz časa pred in med vojno ter jih vključiti v raziskavo. Delo bogati tudi uporaba številnih arhivskih dokumentov, ki jih je avtor našel v Arhivu Republike Slovenije, Arhivu uršulinskega samostana v Ljubljani, Nadškofijskem arhivu v Mariboru in Državnem arhivu na Dunaju (Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv). Med večino slovensko literaturo najdemo tudi več spominov in dnevnikov slovenskih vojakov. Delo dopolnjuje tudi slikovno gradivo, ki se navezuje tako na lokalni kot širši kontekst.

Knjiga razkriva marsikateri delček zgodovine župnije Šentrupert v času prve svetovne vojne in se postavlja na vidno mesto ob bok drugim študijam in delom, ki obravnavajo to temo na mikrozdgodovinskem nivoju. Lahko se strinjamo z besedami dr. Štepcu, ki v uvodu zapiše: »Zgodba o Šentrupertu in njegovih prebivalcih je na podlagi različnih virov narejena raziskava, ki drobne osebne zgodbe in dogodke poveže v berljivo pripoved, v kateri se zrcalijo veliki vojni dogodki. V njej lahko prepoznamo od-

meve številnih vprašanj, ki jih je v svoji znameniti mikrozdgodovinski študiji o francoski vasi Montailou, v povsem drugem obdobju in kontekstu, odprl francoski zgodovinar Emmanuel Le Roy Ladurie.«

Robert Devetak

Šaleški razgledi 16. Zbornik 2018–2019
(ur. Silvo Grmovšek, Jože Hudales in Tone Ravnikar). Velenje: Knjižnica Velenje, 2019, 416 strani.

Novim Šaleškim razgledom s 16. številko je vredno posvetiti nekaj misli. Izdaja zadnje številke te domoznanske periodike iz Šaleške doline je ob pomanjkanju tehtne tovrstne domoznanske publicistike v zadnjem desetletju pri nas enostavno preveč pomembna, da gre mimo nas.

Šaleški razgledi so humanistično-družboslovna knjižna zbirka, ki se tematsko navezuje na širše geografsko območje Šaleške doline in je opravila pionirsko delo pri interdisciplinarnem preučevanju

družbenozgodovinskih fenomenov ter je postala referenčno domoznansko delo z območja Šaleške doline. Do sedaj je izšlo 16. zvezkov, večina interdisciplinarnega značaja, nekaj pa tudi tematskih, predvsem zgodovinskih, etnoloških in literarnih. V 16. zadnjem zvezku prevladujejo (a ne izključno) zgodovinski in prispevki, ki si zaslužijo širšo prepoznavnost in pozornost zgodovinske stroke.

V začetku se mi zdi smiselno poudariti, da so Šaleški razgledi prav gotovo najpomembnejša humanistična periodika v Šaleški dolini in širše. Prinaša strokovne, domoznanske in še kakšne izsledke našega okolja, iz šaleškega industrijskega bazena ter je ob dejstvu in etiketi Šaleške doline kot izrazitega industrijskega okolja toliko pomembnejša, saj prinaša pretežno humanistične prispevke. Ker prevladujejo humanistični domoznanski teksti, je hkrati nekakšna protitež vsemu tistemu, kar to okolje opredeljuje pretežno kot industrijsko. Prinaša predvsem strokovne tekste in prispevke, ter tu in tam kakšnega naravoslovnega, v formi strokovnih in znanstvenih člankov ter esejev, ki so nepogrešljivi in nujni za kulturno, naravoslovno in znanstveno identiteto prostora.

In če je ob diskontinuiteti izhajanja Šaleških razgledov med prelomom tisočletja (med 12. in 14. številko) preteklo preveč let, lahko trdimo, da se je s tokratno številko publikacija samo še približala prvotni obliki in namenu ter predvsem dejstvu, da je tovrstna, interdisciplinarna, strokovno raznorodna in znanstveno heterogena domoznanska publikacija nujno potrebna. Že v zadnjih dveh številkah, ki so izšle po nekajletnem premoru in zopet vzpostavljajo kontinuiteto, je uredništvo zasnovalo preverjen koncept, ki je pravzaprav najbolj idealna vsebinska forma publikacije.

Tudi tej številki daje ton raznorodnost strokovnega jezika različnih humanističnih ved, med katerimi prevladujejo historične, katerih avtorji in predstavniki sodelujejo v tokratni številki. Jezik od posameznih ved stopa od strogega historičnega diskurza, do osebnega, mestoma celo literarno-kulturno-antropološkega teksta, ki bralcu dodobra barva in niansira zgodovinska dejstva v posameznih strokah, od šoštanjskega novega veka, pa do sodobnih, že skoraj literarnih orisov življenja v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Zavajal bi, če bi trdil, da so vsi prispevki enako pomembni, seveda pa je v zborniku nekaj ključnih tekstov, saj že z obravnavano strokovno tematiko pritegnejo pozornost in zanimanje. Avtorji so s svojimi prispevki pustili pečat in osvetlili nova znanja iz pretekla in polpretekla zgodovine na različnih humanističnih področjih, med katerimi prevladujejo zgodovinski in etnološki ter kulturnoantropološki prispevki. Nekaj prispevkov je takšnih, ki prinašajo docela nove tematike, o katerih se je morda samo malo govorilo, pisalo pa ne. Spet drugi strokovni prispevki osvetljujejo nova vedenja in znanja o stvareh in dogodkih, ki so dokaj dobro

obdelana. Seveda ni izostal tudi kakšen prispevek, ki ima ob domoznanski vrednosti celo literaren značaj.

Zgodovinar David Vidmar Čeru v *Kratkem orisu zgodovine Šoštanja v zgodnjem novem veku* razpravlja o transformaciji trške skupnosti od turških vpadov in reformacije do oblikovanja mestne naselbine, temelječe na usnjarski industriji, ki je Šoštanj prelevil v pomembnejši urbani center takratne dežele Štajerske. Prispevek Miran Aplinca *Šoštanj v zadnjem letu velike vojne* se osredotoča na dogajanja leta 1918 glede na ohranjeno gradivo Zgodovinskega arhiva Celje, časopisnih virov in literature. Orisani so trud in težave oblasti za zagotavljanje osnovne preskrbe prebivalstva ter dogajanje v Šoštanju v zvezi z delovanjem Narodnega sveta. Članek Aleksandre Gačič *Družmirski shod za podporo Majniški deklaraciji* odstira dogodke Družmirskega shoda 30. maja 1918 v hiši Ivana Gregorevčiča, pri katerem je vidno vlogo odigral takratni državnozborskega poslanca in domačin dr. Karl Verstovšek.

V prispevku Andreje Ažber o *Ponemčevalni dejavnosti in kulturi v Šaleški dolini pod nemškimi skornjem* avtorica osvetljuje kulturno dogajanje med nacistično okupacijo v Šaleški dolini. Zaradi pičlih virov in maloštevilnih pričevalcev, ki so bili v tistem obdobju mladostniki, je posebej dragocen utrinek o nastopu šoštanjskega Fanfarenzuga ob Hitlerjevem obisku Maribora (naslovnica zbornika).

Avtor in urednik zbornika Silvo Grmovšek v prvem svojem prispevku razpravlja o *Opoziciji v Šaleški dolini v prvih letih po drugi svetovni vojni* in predstavlja družbeni kontekst revolucionarnih sprememb v Jugoslaviji v drugi polovici štiridesetih prejšnjega stoletja. Partija je sama ustvarjala svoje sovražnike, ki so z ideološko transformacijo na političnih procesih postali nekakšna opozicija. Kot organizirano opozicijo predstavlja dve ilegalni oboroženi skupini, ki sta od leta 1945 do 1950 delovali na območju Šaleške doline in sta imeli bolj značaj in koncept socialnih razbojnikov, kot ga je v tematiziranju zgodovine razbojništva razvil Eric Hobsbawm. Etnolog Blaž Verbič v preglednem članku osvetljuje življenje in delo umetnika in raziskovalca Františka Foita (*František Foit – Iz Češke v Afriko, iz Afrike v Evropo*). V prispevku predstavlja raziskovalca Afrike v času pred drugo svetovno vojno in po njej. Foit je Velenčanom poznan predvsem zaradi bogate afriške zbirke v Muzeju Velenje na Velenjskem gradu. Precej manj znano pa je njegovo življenje in delo v Tanzaniji in Keniji. Pomemben prispevek v zborniku je avtorstvo etnologa in kulturnega antropologa dr. Ambroža Kvartiča z naslovom: *Dajte stavbi, kar ji pripada*. V njem osvetljuje zelo staro predkrščansko ritualno prakso stavbno daritev, po kateri se je bilo treba pred gradnjo zahtevnejših objektov (most, svetišče) posvetovati in spraviti z nadnaravnimi bitji, ki so naseljevala prostor, predviden za zidavo. In včasih so ta bitja zahtevala celo obredno zazidanje človeka

ali živali – stavbno žrtev. Nekaj teh drobcev je skritih tudi v Šaleški dolini in njeni okolici. V najbolj literarnem prispevku zbornika Boris Salobir pripoveduje zgodbo o *Miličarskem bloku*, ki je (bil) čisto navaden blok s petinpetdesetimi stanovanji in je kot eden prvih stal v novem Velenju, takrat čisto na njegovem vzhodnem delu. V njem je bila locirana prva postaja ljudske milice, od tod tudi naslov prispevka. Blok je dihal svoje življenje s svojimi novimi stanovalci, ki so mu dali dušo. Prispevek mestoma zelo literarno in humorno pa tudi kulturnoantropološko osvetljuje rast in razvoj novega Velenja na primeru stanovanjske skupnosti velikega bloka. Lado Planko se v prispevku *1968 ali privid svobode* spominja svoje izkušnje dogodkov in situacij s konca šestdesetih let in iz časa študentskega gibanja v letih 1970 in 1971. Pisanje izpostavi nekaj aspektov in soodvisnosti, katerih percepcija je zaradi časovne odmaknjenosti oziroma zaradi spremenjenega družbenega konteksta danes otežena.

Kustodinja in slikarka Barbara Drey predstavlja v prispevku *Napotnikovo galerijo iz Šoštanja*, ki je bila ena prvih šolskih galerij v sloveniji in obsega 107 umetniških del več kot 60 del avtorjev, različnih tehnik, grafičnih listov in plastik, ki so pomembno zaznamovali slovensko umetnost 20. stoletja.

Andreja Jurkovnik predstavlja del rokopisne zapuščine največjega šaleškega pesnika Karla Destovnika Kajuha v članku *Kajuhova rokopisna zapuščina*. Gre za izbor iz obsežne korespondence z njegovim krogom literatov, literarnih kritikov, prijateljev in z družino. Med naslovniki Kajuhovih pisem in dopisnic so bili številni slovenski literati in razumniki, v prispevku pa je poudarek na Kajuhovem dopisovanju z urednikom literarne revije *Slovenska mladina* Konstantinom Nahtigalom, s Kajuhovim prijateljem in pesnikom Francem Princem in s pesnikovima ljubeznima Marijo Medved in Silvo Ponikvar.

Zbornik zaokrožuje prispevek Andreje Ažber in urednika Silva Grmovška *O nekaterih knjigah, ki so v zadnjih letih izšle na Šaleškem*. Avtorja sta iz obsežne šaleške založniške produkcije predstavila izbor knjig (leposlovje in strokovna literatura) in nekaterih zgoščenk, ki so v zadnjih sedmih letih izšle v Šaleški dolini in katerih primarni domicil in začetki njihove poklicne in strokovne poti so vezani na Šaleško dolino.

Šaleški razgledi so na pravi poti k ponovni uveljavitvi kot osredna tovrstna humanistična literatura Savinjsko-šaleške regije, nekako na domoznansko-strokovni tretji razvojni osi. Z njimi so bolj povezani s centri humanističnega mišljenja in raziskovanja, tako simbolno, ob slovenski univerzitetni osi Maribor–Ljubljana–Koper. Simbolno se je dotikajo in humanistično osvetlijo izbrane in relevantne domoznanske teme tudi onkraj osrednjih centrov tovrstnega raziskovanja in vedenja. In tovrstne publikacije so izjemno pomemben kamen gradnik v mozaik kul-

turne in znanstvene identitete šaleškega, savinjskega humanističnega prostora.

Matjaž Šalej

Miha Kosi: Spopad za prehode proti Jadranu in nastanek »dežele Kras«: vojaška in politična zgodovina Krasa od 12. do 16. stoletja (Thesaurus memoriae. Opuscula; 6). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018, 264 strani.

Miha Kosi je v tematski »kraški« številki revije *Kronika* leta 2015 (letnik 63, št. 3, str. 379–444) objavil obširno znanstveno razpravo z naslovom *Boj za prehode proti Jadranu – Kras od 12. do 15. stoletja* (politično- in vojnogodovinska skica). Besedilo, ki je bilo vse prej kot le skica, pač pa dotlej najbolj sistematičen prikaz srednjeveške zgodovine Krasa, je v naslednjih letih nadgradil in lani pri Založbi ZRC izdal kot samostojno monografijo. V tej je razprava iz *Kronike* »ponatisnjena« na straneh 11–142, a je na več mestih dopolnjena in bolj razčlenjena, bogatejša je tudi slikovno gradivo. Med slikovnimi prilogami posebej omenimo vloženi list z barvnimi reprodukcijami nekaterih pečatov, ki jih najdemo tudi med

